

angolul írta művét, hanem az is jól mutatja ez irányú elkötelezettségét, hogy a személyneveket, jelesül Oláh nevét is következetesen mindig latinul írta. Oláh Miklós nála – nagyon helyesen – Nicolaus Olahus; nem Nicolas Valahul, nem Oláh Miklós és nem is *Mikuláš* Oláh. Talán ideje volna megfontolás tárgyává tenni, hogy a hazai diskurzusban is áttérjünk annak a névnek a használatára, melyet a humanista autográf szignóiból oly jól ismerünk. Fájdalom, a szándék ellenére olykor azonban mégsem sikerült következetesen alkalmazni ezt az elvet. Lehet ugyanis vitatkozni azon, hogy Enea Silvio vagy Aeneas Silvius Piccolomini írjunk, de hogy Petrarcat csak a francia és angolszász diskurzusban írják Petrarchnak, az is bizonyos; ahogyan Stephanus Hegedüs sem létezett ebben a formában, csupán a latin nyelvű kiadás kedvéért írta Hegedüs István e formában a nevét (168). Az ilyen esetekben is jobb lett volna az auctor által használt formát alkalmazni. A személynév-használatához hasonlóan helyesnek tűnik az az eljárás, hogy a szerzőnő a városneveket mai alakjukban hozza – bár ez az eljárás sokszor anakronisztikusnak hat talán, a többnyelvű szász városok esetében pragmatikus döntésnek bizonyult, hiszen nehéz volna amúgy eldönteni, hogy pl. Szeben városát latin (Cibinium), német (Hermannstadt) vagy magyar nevével volna-e érdemes említeni, mikor ma a térképen román nevével (Sibiu) találkozunk. A nyelv kérdéséhez tartozik még az idézési technika is. Neagu látszólag következetesen mindig a forrásnyelvet idézi (ami többnyire latin), ám épp ezért slendriánnak hat az, amikor Ficinót angol fordításban citálja (122).

Neagu monográfiája mindezek tükrében fontos munka, ám számos tévedése miatt kellő kritikával és figyelemmel kezelendő. Bár összességében teljesíti azon célokat, melyeket a bevezetőben megígér, a címben megfogalmazott téma, ti. Oláh prózájának és poétikájának bemutatása csak részben valósul meg. A feldolgozott forrásanyag és az itt közreadott forrás- és bibliográfiai közlés azonban jó kiindulási alap lehet egy alapos, új monográfia elkészítéséhez. A szerzőnő összefoglal, ismertet és újabb kutatásokra sarkallja olvasóit. Ezeket a jövőbeli ku-

tatási irányokat sokszor expressis verbis meg is fogalmazza: elsősorban a kiadatlan levelek összegyűjtését és ismertetését forszírozza (170).

SZILÁGYI EMÓKE RITA

Simon L. Zoltán, Árkádia kettős tükörben, T. Calpurnius Siculus eklogái, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009, 187 p. (Apollo Könyvtár, 28)

Titus Calpurnius Siculusról nagyon keveset tudunk, gyakorlatilag semmit. Nagy valószínűség szerint Nero korában élt, tehát a Kr. u. I. század első felében–derekán. Irodalmi tevékenységéről, költészetéről újabban Takács László írt érdemben (*Irodalmi élet a Nero-kori Rómában*, Piliscsaba, PPKE BTK, 2003, 72 l.), aki egyúttal a Calpurnius életének datálására vonatkozó legfontosabb szakirodalmat is összefoglalta. Calpurniusra és bukolikus költészetére irányuló komolyabb, átfogó hazai tudományos kutatások és elemzések – meglepő módon – a legutóbbi időig nem léteztek. (Kivételt képez Borzsák István *Echo Vergilianája*.) Simon Lajos Zoltán mintegy tíz éve megkezdett vizsgálatait, az azokat összefoglaló doktori dolgozata és 2009-ben megjelent, alább ismertetésre kerülő monográfiája tehát már önmagában véve is hiánypótló vállalkozásnak minősül.

Simon Lajos Zoltán könyve a szerző 2006-ban summa cum laude minősítéssel megvédett PhD-értekezésének rövidített változata. Simon témavezetői kiváló tanárok, Bollók János (1944–2001) és Szepessy Tibor voltak. Simon L. Zoltán könyvének gerincét Calpurnius hét eklogájának elemzése alkotja. A szerző két vers elemzését (4. és 6. ekloga) korábban már németül is publikálta (*Non vulgare genus. Ekphrasis, literarisches Gedächtnis und Gattungsspezifische Innovation in der sechsten Ekloge des T. Calpurnius Siculus = Acta classica universitatis scientiarum Debreceniensis*, 2007, 57–70.; *Fränge, puer, calamos. Bukolische Allegorie, Panegyrik und die Krise des Dichterberufes in der vierten Ekloge des T. Calpurnius Siculus = Acta antiqua academiae scientiarum Hungariae*, 2007, 43–98.); Calpurnius 15. századi ha-

tásáról, utóéletéről pedig olasz nyelven értekezett (*Sacra Calpurni vestigia, Calpurnio Siculo e i nuovi percorsi della bucolica umanistica nel secondo Quattrocento = Studi Umanistici Picensi*, 2007, 157–176.).

Az *Árkádia kettős tükörben* cím találoán jeleníti meg, illetve foglalja össze Calpurnius pásztori költészetét, és a kötetben elemzett problémákat. Egyrészt utal a természetes környezetben (tehát falun, mezőn, erdőben) élő és a mesterségesen létrehozott (vagyis városi) közegben élő/élni kényszerülő emberek létre, munkájára. Másrészt felvillantja az egymástól eltérő aranykor-képzetek lényeges vonásait. Választ keres arra a kérdésre is, hogy a (tehetséges) költő, művész kire támaszkodva található biztonságot és támogatást irodalmi-művészi tehetsége kibontakoztatásához, elképzelései megvalósításához.

Simon könyve – ez elejétől a végéig – érthetően elemzi és remekül ábrázolja azt az alaphelyzetet, amely miatt Calpurnius emberi-művészi megítélése (egyreszt bizonyos korszakokban) negatív színben tűnhetett fel. Neróhoz – uralkodásának legelején – kortársai nagy reményeket fűztek, Claudiusnál jobb uralkodót vártak tőle. Nero uralkodása az irodalmi élet virágzását hozta, Calpurnius érthető okokból igyekezett hozzá mint mecénáshoz fordulni.

Az említett kérdések, problémák a legplasztikusabban – talán – a mezei emberek munkálkodását bemutató II. eklogában, illetve az uralkodó epiphániájától elkápráztatott pásztorokat megszólaltató IV. eklogában válnak tapinthatóvá. Az egyikben a mesés édenkerti állapotot a természetet megnemesítő *ars*, a másikban a csodás természeti bőséget az isteni *numen* hozza létre, idézi elő. A II. eklogában a költészet saját világából meríti tárgyát, a IV. eklogában a költészet tárgya az új isten, aki lehetővé teszi, hogy a pásztorok költészetrel foglalkozzanak. (Az előbbi versben a költészet az önmagáért való gyönyörűség forrása, az utóbbiban az érvényesülés eszköze.) A II. ekloga *rusticitas*-a pozitív előjelű, emberek és istenek harmóniában élnek egymással, a IV. ekloga *rusticitas*-a negatív előjelű, a költemény világát nem választja el határ a városi civilizációtól (137. l.).

A politikai témájú eklogákban (I., IV., VII.) tehát – mint Simon összefoglalja – két egymással szembe fordított világ (város, vidék) áll egymás mellett. A „hagyományos” eklogák (II–III., V–VI.) a vergiliusi Árkádiánál realitásabb teret ábrázolnak, benne a *labor* és *otium* harmóniája uralkodik, ez a világ az „istenek adományaként értett *ars* fenntartotta aranykor” tere és ideje (164–165). A két eklogacsoport felállítását és szembeállítását mögött jól átgondolt szerzői koncepció áll. A nagy műgonddal összeállított calpurniusi kötet valószínűleg bemutatkozásul, „referenciaképpen” szolgálhatott. Calpurnius azt óhajtott vele bemutatni, hogy – reményei szerinti – udvari költőként komolyabb műfajokban és hosszabb művekben is próbára tudja tenni tehetségét (166–167).

Mint említettük, Calpurnius életéről nagyon keveset tudunk. Nincs tudomásunk arról, hogy bekerült volna Nero irodalmi pártfogoltjai köré, próbálkozása tehát nagy valószínűség szerint sikertelen volt – ám talán mégsem zárható ki, hogy a császár olvashatta a költeményeit. Simon L. Zoltán humoros-ironikus megfogalmazását idézem: „Ám annyi bizonyos, hogy Nero, ha egyáltalán eljutottak hozzá költők eklogái, kitűnően mulathatott.” (159).

Simon a következő két fontos megállapítással zárja könyvét: 1) bár Calpurnius elődeitől, mintaképeitől a verselésbeli technikát, az irodalmi eljárásokat, az uralkodó finom, szellemes magasztalását értően elsajátította, 2) másrészt viszont azt is pontosan tudta, hogy a fiatal, irodalompartoló Nero trónra lépéséhez fűzött reményei akár illuzórikusak is lehetnek, az Augustus nevével fémjelzett fénykor nem ismételtető meg, az államilag, mesterségesen létrehozott aranykor az igazinak csak halovány másolata lehet (167).

Simon részletesen bemutatja a költő eklogáinak későbbi (középkori, újkori) szerzők műveiben tapasztalható hatását, továbbélését. Ezt nem önálló fejezetben teszi, hanem folyamatosan, egy-egy gondolat, kifejezés kapcsán, bő szöveges illusztrációval a lapalji jegyzetekben. A 62. lapon Sannazaro olasz nyelvű parafrázisát, a 66. lapon Angelo Poliziano *Favola di Orfeo* című költeményét, a 84. lapon Girolamo

Fracastoro vadászatról szóló latin nyelvű eklogáját és Clément Marot önéletrajzi tárgyú francia költeményét idézi, a 68. lapon tágabb összefüggésekben Baptista Mantuanus I. eklogájára hívja fel a figyelmet. Calpurnius vándormotívumokká lett szöveghelyei kapcsán Leonardo Dati, Baptista Mantuanus és Fausto Andrelini latin nyelvű verseit (116), Baif francia nyelvű I. eklogáját és Spenser angol versét (116), valamint Daniel von Czepko *Corydon* című német pásztorregényét (123) idézi. Látható, hogy a szerző nemcsak Calpurnius verseit ismeri alaposan, hanem a későbbi bukolikus irodalomban is otthonosan mozog.

A könyv szerkezete átlátható, a fejezetbeosztás érthető. Simon precízen, választékosan fogalmaz, a szöveg olykor kifejezetten olvasmányos. Az eklogák elemzésének olvasásakor egyúttal a rájuk vonatkozó nemzetközi szakirodalom főbb meglátásait is megismerjük. Ezekkel Simon egyes esetekben vitatkozik, más esetekben elfogadja a kutatók érveit. A szerző szakirodalmi ismeretei szélesek, alaposak, a könyvet mégsem mások elméleteinek ismertetése tölti ki, hanem a szerző saját kutatási eredményeinek a leírása. (Simon német és olasz nyelvű írásait ismeri és idézi is a külföldi szakirodalom.) Calpurnius eklogáit latinul idézi a főszövegben, a lábjegyzetben pedig saját prózai fordításait mellékel. (Egy ekloga esetében tesz kivételt, ahol Szabó Lőrinc műfordítását közli.) Jelen esetben az szól a prózai fordítás közzététele mellett, hogy – ismertetés, elemzés közben – ez a változat tudja pontosabban, szabatosabban ismertté tenni a szöveget a latinul nem tudó olvasó számára. (Egyúttal azt is jelzi a költői vénával ellátott „filoszok” számára, hogy komoly igény mutatkozik Calpurnius-műfordítások elkészítésére is!)

Calpurnius a pásztori élet aprólékosan részletező, „tárgyszerű” leírására törekedett. Nyelvezetének vizsgálatakor és Vergilius technikájával való összehasonlítása közben Simon maga is finom, precíz megfigyeléseket végez és megállapításokat tesz (különösen a 44–48. lapokon.).

A recenziens örömmel nyugtázza, hogy az *Árkádia* a szükséges esetekben (viszont csak indokolt terjedelemben) Vergilius, Ovidius költeményeiből is idéz. Theokritosz mellett ők azok

a klasszikus előképek, akik Calpurnius gondolatvilágának, nyelvezetének, imitációs technikájának megértéséhez elengedhetetlenül szükségesek. Ovidius fontosságáról a korábbi szakirodalom alig írt. Simon viszont számos erős érveléssel támasztja alá Ovidius Calpurniusra gyakorolt közvetlen és jelentős hatását. Bár Theokritosz szerepére számos alkalommal utal Simon, kevés alkalommal idézi. Tőle talán több szövegszerű idézetet is „elbírt volna” az egyébként jól szerkesztett kötet.

A kötet borítóján található, a mű hangulatához harmonikusan illeszkedő kép id. Markó Károly *Az Aqua Nera Róma közelében* című festményének a reprodukciója. A könyvben leírtak könnyebb átlátását megkönnyítette volna egy melléklet, amely a kötetben gyakran idézett szerzők, tehát Theokritosz, Vergilius, Ovidius és Calpurnius említett szöveghelyeinek mutatóját tartalmazta volna. Ennek hiányát ellensúlyozza, hogy Simon az egyes eklogák elemzését átláthatóan, világosan végzi el, és hogy a fejezetek gondolatmenete követhető, ezért egy-egy szerkezeti egységen belül könnyen meg tudjuk találni az említett auctorokat, szöveghelyeket.

Bukolikus költészet, pásztori versek vonatkozásában Simon színvonalas könyve nem „el-szigelt” alkotás a jelenlegi hazai könyvpiaccon. *Az Aranykor – Árkádia, Jelentés és irodalmi hagyományozódás* című kötet (szerk. Kroó Katalin és Ferenczi Attila, Budapest, L'Harmattan, 2007) az aranykor-mítosz és a (mesés) Árkádia viszonyát, kapcsolatát elemző írásokat tartalmaz, nemcsak az antik, hanem más későbbi európai irodalmakra is koncentrálna. (A szerzők között Simon L. Zoltán is szerepel.) Csehy Zoltán az *Amalthea szarva, Száz itáliai humanista költő* című antológiájában (Pozsony, Kalligram, 2012) bőségesen szerepeltet bukolikus anyagot. A legutóbbi hazai ókortudományi konferenciák és neolatin irodalommal foglalkozó ülészek programjára visszatekintve szintén megállapítható, hogy számos komoly kutató foglalkozik latin nyelvű bukolikus költészettel.

Simon Lajos Zoltán *Árkádia*-ja nemcsak a témaválasztás miatt érdemel tehát komoly figyelmet. Fő erényei, hogy 1) egy kötetben közli mind a hét ekloga elemzését, 2) feltárja Calpur-

nus bukolikus költészetének előzményeit, előképeit, 3) az imitációk, allúziók elemzése, ismeretése révén rálátást nyújt Calpurnius verselési technikájára, 4) a költő és patrónusa közötti kapcsolat elemzésével bepillantást enged Calpurnius egzisztenciális körülményeire, problémáira, 5) Calpurnius költői tevékenységét elhelyezi a Nero-kori irodalmi és politikai életben, 6) részletesen bemutatja a költő eklogáinak későbbi (középkori, újkori) szerzők műveiben tapasztalható hatását. Az utóbbi szempont fontosságát jól mutatja, hogy Calpurnius verseinek továbbélését alig-alig kutatták korábban. Simon Lajos Zoltán Calpurnius középkori és humanista hatástörténetére vonatkozóan – bár régóta kutatja rendszeresen a témát – csak három(!) korábbi szakirodalmi tétel nyomára tudott bukkanni (7. lap, 2. jegyzet)!

EKLER PÉTER

Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami vol. I, 8: Iulius Exclusus, ed. Silvana Seidel Menchi (1–299); De civilitate morum puerilium, ed. Franz Bierlaire (299–343); Conflictus Thaliae et Barbariei, ed. René Hoven † (369–419), Leiden–Boston, Brill, 2013.

Immár félévezredesek a *Iulius Exclusus* szerzősége körüli kételyek, amelyek megnyugtató rendezésére az erasmusi életmű kritikai kiadásának legújabb darabja vállalkozott. Sokan sokfélét írtak azóta Erasmus szerzősége mellett és ellene, sokan vélték megtalálni az igazi, nem erasmusi szerzőt, és sokan érveltek amellet is, hogy bármennyire nem ismerte el a mester soha sem sajátjának e botrányos dialógust, mégis minden külső és belső jegyében kitorölhetetlenül az ő keze nyomát viseli. E számos különböző vélemény, állásfoglalás végül már a lényegét is elfedte az egyszeri vagy egyszerű, tudatlan, ám tudásra szomjazó olvasó előtt, nevezetesen: igazi kritikai kiadása a műnek egészen mostanáig nem létezett, még akkor sem, ha a Wallace K. Ferguson által jegyzett 1933-as *editio* (*Erasmi opuscula, A supplement to the Opera Omnia*, ed. Wallace K. Ferguson, The Hague, Nijhoff, 1933.) az egyik legkorábbi és leghibátlanabb nyomtatványt vette is alapjául. Örülhetünk te-

hát, hiszen végre van egy valóban kritikai igényű szövegünk, amelynek létrejötte önmagában mérföldkő a kutatásban, és talán még megérjük azt is, hogy a szakirodalomban eddig éppen a szerzőség körüli bizonytalanságok miatt meglehetősen marginalizált helyzetben lévő mű végre elfoglalja méltó helyét a neolatin irodalomtörténetben. Saját, a nyugat-európai Erasmus-kutatáshoz viszonyított marginális pozíciókból nézve a dolgot ennyit mindenképpen megtehetünk, ám mielőtt a kiadvány részletes ismertetésére rátérnék, fontosnak tartom, hogy a magyar *Iulius Exclusus*-recepciónak a periférián is periférikus helyzetéről írjak néhány sort.

Szerencse vagy szerencsétlenség ugyanis, hogy éppen tavaly, tehát a tárgyunkat képező kiadással egyidőben látott napvilágot egy vékony füzetecske magyarul, *Rotterdam Erasmus, A mennyből kizárt Gyula pápa* címmel (Székesfehérvár, 2013). Vető Éva fordításához a kiadás kezdeményezője és motorja, Barlay Ö. Szabolcs írt néhány oldalas bevezetőt, amelyet ő maga is csupán *Tájékoztató*-nak nevez. (A könyv magánkiadásban jelent meg, elérhető itt is: http://www.ppek.hu/konyvek/Rotterdam_Erasmus_A_mennybol_kizart_Gyula_papa_1.pdf). E rövid szöveg – a fordításban előforduló számos, és időnként súlyos tévedésről itt most talán ne is essék szó – felületes tájékozódásnak talán még meg is felelne, ám az, hogy tényként kezel bizonyos kronológiai vagy kiadástörténeti hipotéziseket, és lényegében egy, a saját Erasmus-képéhez illeszkedő háttérrel igyekszik kreálni a közölt dialógushoz, bármilyen jó szándékkal tegye is ezt, mindenképpen korrigálandó. Egy példa a tárgyi tévedésre: az ominózus F. A. F. monogram Barlay állítása ellenére nem szerepel a dialógus legkorábbi fennmaradt, bázeli kéziratának címlapján. Sajnos hasonló felületességtől a *Iulius*-kérdésről tudományos értelemben a magyar szakirodalomban eddig egyedülként publikáló (és általam egyébként nagyra becsült, egykori szegedi kollégám) Simon József 1999-es, *ItK*-ban megjelent cikke sem mentes (*Humanista szatíra és deákos klasszicizmus, Kovács Ferenc Iulius exclusus e coelis-fordítása = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1999, 449–467). Annak